

Відзначимо, що антикризове управління має досить чітку специфіку, що робить його одним з пріоритетних в загальнопромисловому менеджменті. Якщо в кореневих, базових елементах воно практично збігається з основними постулатами наукового управління, то стосовно до станів організаційного стресу має низку особливих рис, форм і методів реалізації. Головними базовими складовими антикризового менеджменту є:

- надзвичайно висока мінливість внутрішнього і зовнішнього середовищ;
- підвищена небезпека саморуйнування фірми внаслідок неточних управлінських дій;
- вкрай обмежений фінансовий і часовий ресурс на подолання кризи.

Висновки і пропозиції подальших досліджень. Наведені матеріали підтверджують, що доцільно виділити антикризовий менеджмент в окремий напрям управлінської науки і практики, оскільки він вимагає застосування спеціальних форм моніторингу та аналізу процесів, технології розроблення та прийняття управлінських рішень, а також особливих форм і методів практичного менеджменту (планування, організації, мотивації, контролю). З урахуванням економічної кризи в Україні її основним завданням є забезпечення виходу з кризи, перехід до сталого економічного зростання, без якого неможливо досягти гідної якості життя українців.

1. Савчук В. *Управление предприятием: что делать, если случился кризис // Антикризисный менеджмент.* – 2010. – № 1. – С. 2–21. 2. Ногин Г., Юркевич Я. *Миссия как фактор антикризисного управления // Антикризисный менеджмент.* – 2010. – № 5. – С. 18–24.

УДК 336.76:334.722.8

І.Б. Скворцов, Д.І. Скворцов, Л.П. Гринаш
Національний університет “Львівська політехніка”,

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ПРИЧИНИ УТВОРЕННЯ ФІКТИВНОГО КАПІТАЛУ НА МАШИНОБУДІВНИХ ТА НАФТОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

© Скворцов І.Б., Скворцов Д.І., Гринаш Л.П., 2012

Розкрито суть фіктивного капіталу й основні причини його утворення. Показано, які негативні наслідки можуть виникнути через масове зростання цього фіктивного капіталу.

Essence of fictitious capital and principal reasons of his education is exposed. The negative consequences which can arise up as a result of mass growth of this fictitious capital are shown.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток підприємств є традиційною темою економічних досліджень. Це зумовлено тим, що будь-яке підприємство, якщо воно не займатиметься цим розвитком, обов’язково втрачатиме конкурентні переваги на ринку. Наслідок такої непродуманої стратегії очевидний – це підприємство, якщо не змінить стратегії розвитку, перетвориться на банкрута. Тому очевидно, що інноваційний розвиток є пріоритетним напрямом в стратегічному плануванні підприємства.

Однак, відзначаючи позитиви інноваційного розвитку – зростання прибутковості, конкурентоспроможності тощо, більшість дослідників не звертають уваги на можливі негативні наслідки такого розвитку. Найважливішими негативними наслідками інноваційної діяльності вважаємо процес морального зношення основних засобів і утворення фіктивного капіталу.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Основний зміст численних досліджень інноваційної діяльності підприємств полягає в тому, що без цієї діяльності будь-яке підприємство не може вести конкурентну боротьбу в ринкових умовах (і це справді так). Тому зазвичай пропонують створювати умови для стимулювання цього виду діяльності [1]. Але першим наслідком такої діяльності буде збільшення прибутковості, а наступним – зростання капіталізації. В більшості публікацій на цю тему [2, 3] процес капіталізації також розглядають однобічно – як позитивне явище для підприємства, оскільки таке зростання свідчить про збільшення величини його власного капіталу, яка визначається ринком.

Одним із перших вжив термін “фіктивний капітал” і дослідив можливі причини його утворення К. Маркс. У сучасній економічній науці фіктивний капітал розглядають як “капітал, втілений у цінних паперах (акціях, облігаціях, заставних листах), який дає змогу їхнім власникам привласнювати частину прибутку у формі дивіденду або відсотка” [4, с. 795–796]. Найповнішу класифікацію можливих “інструментів створення фіктивного капіталу” наведено в [5].

Основним недоліком більшості публікацій на цю тему є те, що в них фіктивний капітал розглядається на філософсько-методологічному рівні без будь-якого кількісного обґрунтування. Спробу кількісного обґрунтування цього капіталу зробив болгарський вчений Тончо Трендафілов [6]. На жаль, в радянській економічній літературі, як і в сучасній українській, цьому поняттю не надавали належної уваги.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень щодо причин виникнення фіктивного капіталу і його впливу на умовно-замкнену економічну систему – підприємство, галузь, національну або світову економіку.

Основний зміст. Основною метою інноваційної діяльності є підвищення конкурентоспроможності підприємства, а відповідно і зростання його прибутковості та ефективності. Ця діяльність за аналогією є свого роду ліками чи вітамінами для підприємства, без яких хворий або ослаблений організм може вмерти. Проте також відомо, що ліки і вітаміни треба сприймати із застереженнями, оскільки їх надмірна кількість шкідливіша, ніж недостатня. На жаль, будь-яких стримуючих механізмів у економіці, які б показували можливі негативні наслідки від такого надлишкового “розвитку”, практично не існує. А причина світової кризи на фондовому ринку у 2008 – 2009 рр., на нашу думку, безпосередньо пов’язана з виникненням такого процесу (рис. 1).

Рис. 1. Можливі наслідки розвитку інноваційної діяльності (власна побудова)

З рис. 1 видно, що на першому етапі спостерігаються позитивні тенденції розвитку підприємства – підвищення ефективності його діяльності та капіталізації. Автори досліджень (можна сказати, традиційних) розглядають саме цю частину. А про наступні можливі етапи розвитку, які спричинені цією діяльністю, навіть не згадують. Такий однобічний розгляд інноваційної діяльності підприємств, на нашу думку, призвів до того, що економісти-теоретики і менеджери-практики не були готові передбачити причини і вжити дієвих заходів до подолання фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр.

Для того, щоб змоделювати основні етапи утворення фіктивного капіталу, розглянемо абстрактний приклад. Вихідні дані до цього прикладу такі.

Припустимо, що збудовано нове підприємство, первісна вартість якого становить 100 млн. грн., а вартість оборотних фондів 30 млн. грн. На ці кошти випущено акції. Середньостатистичний коефіцієнт ефективності (прибутковості основних засобів) для цієї галузі становить 0,15. Величина банківського процента 10 % (для побудови моделі в абстрактно чистому вигляді приймемо, що цей екзогенний показник є сталим).

Всі кошти від отриманого прибутку спрямовуються на реалізацію інноваційних проектів, середня ефективність яких становить 0,3 (більша від ефективності основних засобів $0,3 > 0,15$). Внаслідок цього ефективність (прибутковість) діяльності підприємства зростає, а відповідно і його капіталізація (табл. 1).

Таблиця 1

Зміни основних показників діяльності підприємства

Час, роки	Основні засоби, млн. грн.	Прибуток, млн. грн.	Капіталізація, млн. грн.	Курс акцій, частки одиниць
1	100	15	150	1
2	115	19,5	195	1,3
3	134,5	25,4	253,5	1,7
4	159,9	33,0	329,6	2,2
5	192,8	42,8	428,4	2,9
6	235,6	55,7	556,9	3,7
7	291,3	72,4	724,0	4,8
8	363,7	94,1	941,2	6,3
9	457,9	122,4	1223,6	8,2
10	580,2	159,1	1590,7	10,6
11	739,3	206,8	2067,9	13,8
12	946,1	268,8	2688,2	17,9

Примітка: власний розрахунок

На рис. 2 показано, як зростатиме первісна вартість основних засобів (O3) і капіталізація (ринкова вартість капіталу) підприємства. З цього рисунка видно, що капіталізація підприємства значно випереджає зміну вартості його основних засобів – на 12-й рік майже у 3 рази ($2688,2 : 946,1 = 2,84$). А загальна сума капіталізації і курс акцій за ці роки зросли майже у 18 разів. Такі темпи приросту можуть викликати підозру щодо виникнення фіктивного капіталу.

В реальних умовах часто так і є. Наприклад, відомий винахідник фототехніки Едвін Ленд у 1937 р. заснував компанію “Полароїд”. Але тільки в 1956 р. були випущені акції, які викликали зацікавлення на фондовому ринку. “І вже у 1966 р. (тобто за десятиліття) їхня ринкова вартість перевищувала 2,5 млрд. дол., тоді як основний капітал компанії, як і раніше, становив всього 125 млн. дол.” [6, с. 112]. Інтенсивність капіталізації цієї компанії значно перевищує ту, яка спостерігається у цьому прикладі. Причиною цього є те, що стартовий капітал компанії “Полароїд” вже був інноваційний, а в розглянутому прикладі інноваційні технології впроваджуються поступово в процесі виробництва.

Проблему фіктивного капіталу класична економіка не вирішила, на нашу думку, тому, що її методологія ніколи не ґрунтувалась на загальноносеологічних кількісних методах дослідження. У

природничих науках є один із базових законів природи – збереження кількості руху. Його сутність така: якщо розглядати умовно-замкнену систему, загальна кількість руху ніколи не зміниться. В економіці ми пропонуємо подібний закон – закон збереження кількості руху економічної системи, який формулюється так: “ефективність (оборотність) умовно-замкнутої системи (наприклад, галузі) не зміниться, якщо зміниться ефективність (оборотність) складових її елементів (окремих підприємств)” [7, с. 80]. Базовим показником, яким можна перевіряти дію цього закону, є коефіцієнт ефективності капітальних вкладень.

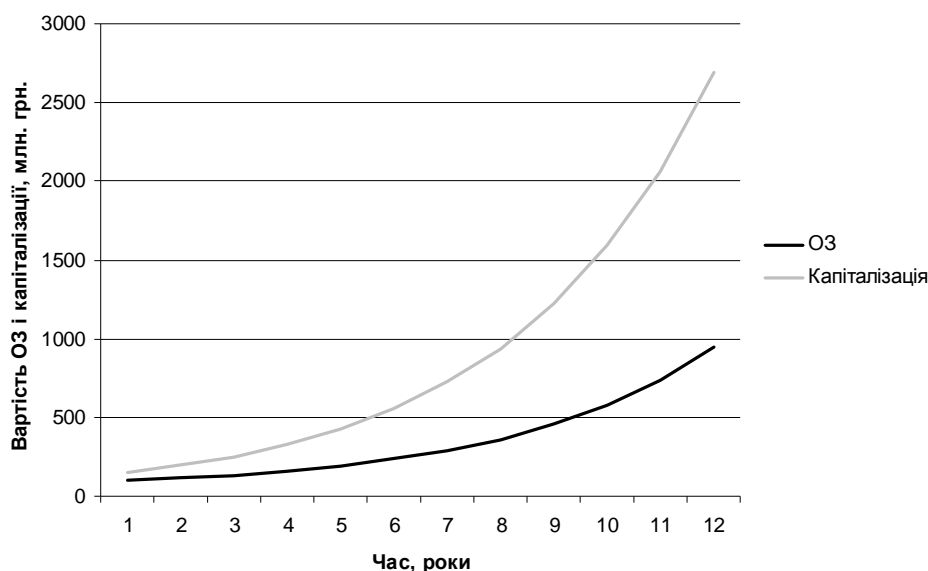

Рис. 2. Зміни вартості основних засобів і капіталізації підприємства

Припустимо, що початкове значення коефіцієнта ефективності в розглянутому прикладі теоретично обґрунтоване (метод обґрунтування значення цього показника в цій статті не розглядаємо) і становить $E_{o1} = 0,15$.

Після першого року, внаслідок впровадження інноваційного рішення, величина отриманого прибутку зросла. На кінець другого року сума річного прибутку становила 19,5 млн. грн., а загальна вартість основних засобів 115 млн. грн. Тому коефіцієнт ефективності у такому разі становитиме $E_{o2} = 19,5 : 115 = 0,17$, що перевищуватиме попереднє значення $E_{o2} > E_{o1}$. А це означає, що ефективність функціонування цього підприємства збільшилась. Коли припустити, що це підприємство монополіст, тобто його можна ототожнювати з галуззю, то це означатиме, що порушується дія економічного закону збереження кількості руху. Якщо не вживати жодних заходів, то унаслідок дії цього закону почне утворюватись фіктивний капітал.

Можна отримати базові залежності, які стосуються утворення фіктивного капіталу:

- фактичний коефіцієнт ефективності основних засобів

$$E_{офi} = \frac{\Pi_{пр.ф.i}}{K_{oi}}, \quad (1)$$

де $\Pi_{пр.ф.i}$ – фактичний річний прибуток, отримуваний в i -му плановому періоді; K_{oi} – реальна первісна вартість основних засобів в i -му плановому періоді;

- реальна ринкова вартість функціонуючого капіталу

$$K_{арi} = \mu_a \cdot K_{oi}, \quad (2)$$

де μ_a – мультиплікатор акціонерного капіталу, який визначається за виразом

$$\mu_a = \frac{E_o}{E_{\%}}, \quad (3)$$

де $E_{\%}$ – банківський відсоток, часток одиниць;

- вартість фіктивного капіталу для i -го планового періоду

$$K_{фi} = K_{ai} - K_{арi}. \quad (4)$$

Значення цих показників для нашого підприємства наведено у табл. 2.

Значення показників для розрахунку фіктивного капіталу

Фактичний коефіцієнт ефективності, частки одиниць	Реальна ринкова вартість акціонерного капіталу, млн. грн.	Вартість фіктивного капіталу, млн. грн.	Відсоток фіктивного капіталу
0,150	150	0	0
0,170	172,5	22,5	11,5
0,189	201,8	51,75	20,4
0,206	239,9	89,75	27,2
0,222	289,2	139,2	32,5
0,236	353,4	203,5	36,5
0,249	437,0	287,05	39,6
0,259	545,6	395,65	42,0
0,267	686,9	536,75	43,9
0,274	870,3	720,4	45,3
0,280	1109,0	958,95	46,4
0,284	1419,2	1269,05	47,2

Примітка: власний розрахунок

З табл. 2 видно, що сума фіктивного капіталу в складі ринкової вартості підприємства на дванадцятий рік функціонування становитиме майже 50 %. Виникає запитання: якими можуть бути наслідки від утворення цього фіктивного капіталу? На першому етапі, якщо подібні процеси спостерігатимуться і на інших підприємствах, то відбуватиметься інфляційний процес на фондовому ринку. Якщо не вживати заходів або не розпочнеться будь-яка інша криза (політична, енергетична тощо), яка викличе знецінення акцій, то, після накопичення критичної суми фіктивного капіталу, неминучою стане фінансова криза, характерною ознакою якої буде зменшення вартості ринкового капіталу акціонерних підприємств, що, своєю чергою, негативно впливатиме на банківську сферу. Це спостерігалось в період кризи 2008–2009 рр.

Наше дослідження показало, що розглянутий приклад є характерним для промислових підприємств, особливо для машинобудування. Інші процеси останнім часом спостерігаються на нафтопереробних підприємствах України (табл. 3).

Таблиця 3

Первісна вартість основних засобів, тис. грн.

Назва підприємства	Роки			
	2007	2008	2009	2010
Відкрите акціонерне товариство “Нафтопереробний комплекс - Галичина”	311139	335836	1911415	1907456
Публічне акціонерне товариство “Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія “Укртатнафта”	1692473	1765829	17286127	17387342

Примітка: складено на підставі звітності вказаних підприємств

На цих двох підприємствах у 2009 р. здійснено переоцінку основних засобів, внаслідок цього первісна вартість значно зросла (на першому майже у 6 разів, а на другому – в 10 разів). Така значна переоцінка, не підкріплена приростом прибутковості, змушує запідозрити виникнення

фіктивного капіталу. Окрім того, виконано переоцінку зношеності основних засобів, що також викликає певні застереження.

Висновки і рекомендації подальших досліджень. Розглянутий приклад відтворює тільки один із можливих варіантів формування фіктивного капіталу, який може стати причиноутворювальним чинником для виникнення інфляційного процесу на фондовому ринку капіталів, що в кінцевій фазі розвитку цього процесу може спровокувати загальну фінансову кризу. Очевидно також, що це економічне явище складне і багатопланове, на нього можуть впливати окремі галузеві особливості, а тому воно потребує комплексного та всебічного дослідження.

1. *Проблеми стимулювання інновацій машинобудівних підприємств України / О.Є. Кузьмін, Ю.Л. Логвіненко // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". – 2008. – № 624: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 151 – 159.* 2. *Яремко І.Й. Теоретичні і прикладні засади формування вартості машинобудівних підприємств: моногр. – Львів: Вид-во Національного університету "Львівська політехніка", 2008. – 260 с.* 3. *Вітвицький Я.С. Економічна оцінка гірничого капіталу нафтогазових компаній: моногр. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2007. – 431 с.* 4. *Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 3 / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2002. – 952 с.* 5. *Глуха Г.Я., Лимонова Е.М. Фіктивний капітал: природа, сутнісні характеристики та основні тенденції розвитку / Європейський вектор економічного розвитку. – 2009. – №2 (7). – С. 31–38.* 6. *Трендафилов Т. Капитал – человек – время / пер. с болгар.; общая редакция и предисловие Е.В. Рудакова. – М.: Прогресс, 1981. – 255 с.* 7. *Скворцов І.Б. Ефективність інвестиційного процесу: методологія, методи і практика: моногр. – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2003. – 312 с.*

УДК 332.12

Н.С. Станасюк

Національний університет "Львівська політехніка",
кафедра обліку та аналізу

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СИСТЕМИ

© Станасюк Н.С., 2012

Розкрито теоретико-методологічні засади дослідження просторової організації регіональної агропродовольчої системи. Визначено чинники формування оптимальної просторової організації її складових.

The theoretico-methodical basic of study of space organization of regional agrifood system are discussed. The factors of formation of optimal space organization of its components are determined.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним із пріоритетних напрямів національної агропромислової політики є підвищення продовольчої безпеки регіонів. Цього можна досягти, сформувавши оптимальну просторову організацію регіональних агропродовольчих систем. Слід відзначити, що регіональний чинник істотно впливає на розміщення складових агропродовольчої системи. Він є основним детермінантом розвитку сільського господарства певного регіону.